λους κλάδους τῆς διοικήσεως. ἦσαν οἱ *ἀποδέκται* ἢ *ταμίαι (κωλακρέται)*.

Ὁμοίως μία ἀπὸ τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς δημοκρατικῆς πολιτείας ἦτο καὶ ἡ λογοδοσία ἢ αἱ *εὔθυναι* τῶν ἀρχόντων. Ἰδιαιτέρως ὅσοι ἐξ αὐτῶν διεχειρίζοντο δημόσια χρήματα ὤφειλον, μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀρχῆς των, νὰ ἀποδώσουν λογαριασμόν. Πρὸς τοῦτο ὑπῆρχον ἰδιαίτεροι ἄρχοντες, οἵτινες ἐξήταζον τοὺς λογαριασμοὺς ὡς ἓν εἶδος ἐλεγκτικοῦ συνεδρίου καὶ ὑπέβαλλον τὰς ἐκθέσεις των εἰς ἓ δικαστήριον, ὅπερ καὶ ἀπεφαίνετο περὶ τῆς καλῆς ἢ κακῆς διαχειρίσεως. Τοιοῦτοι ἄρχοντες τοῦ ἐλέγχου ἦσαν οἱ *λογισταί*, οἱ *εὔθυνοι*, οἱ *ἐξετασταί*, οἱ *συνήγοροι*, οἱ *κατόπται*.

Τοιαύτη περίπου εἰς τὰς γενικάς της γραμμάς, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὁμοιόρρυθμος καὶ ὁμοιόμορφος παντοῦ, ἦτο ἡ ὀργάνωσις τῆς δημοκρατίας, τοῦ πολιτεύματος τὸ ὁποῖον ἐπεκράτησε καὶ ἔδωκε τὸν χαρακτῆρα εἰς τὸν πολιτικὸν βίον καὶ τὸν πολιτισμὸν γενικῶς τῶν Ἑλλήνων.

ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ. *Κατοικία*. Τὸ εἶδος τῆς κατοικίας ἔχει στενὴν σχέσιν μὲ τὴν διαμόρφωσιν τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὸν ἰδιωτικὸν βίον ἑνὸς λαοῦ. Αἱ ἀρχαιότεραι κατοικίαι ἐπὶ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, τῶν ὁποίων λείψανα ἀνεκαλύφθησαν εἰς τοὺς προϊστορικοὺς συνοικισμοὺς τῆς Θεσσαλίας, ἀνήκοντα εἰς τὴν νεολιθικὴν ἐποχήν, ἤτοι τὴν Γ' χιλιετηρίδα π. Χ., ἦσαν ἀφ' ἑνὸς κυκλικαὶ καλύβαι κατασκευαζόμεναι ἀπὸ κλάδους δένδρων καὶ πηλὸν ὑπὸ μορφὴν κυψέλης καὶ ἀφ' ἑτέρου μικροὶ οἰκίσκοι σχήματος εὐθυγράμμου, τῶν ὁποίων οἱ τοῖχοι συνέκειντο ἀπὸ πυκνοὺς πασσάλους ἀλειμμένους μὲ πηλόν. Συγχρόνως ὅμως ἀπαντῶσι καὶ μεγαλύτεραι οἰκίαι, ἰδίως εἰς τοὺς συνοικισμοὺς Σέσκλου καὶ Διμηνίου, αἱ ὁποῖαι, ἀποτελούμεναι ἀπὸ τρία διαμερίσματα, *πρόδομον*, *δῶμα* καὶ *θάλαμον*, ὁμοιάζουν πρὸς τὰς κατοικίας τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν εἶναι κοιναὶ οἰκίαι, ἀλλὰ βασιλικὰ ἀνάκτορα.

Κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Ὁμήρου τὸ ἀνάκτορον ἀπετελεῖτο ἀπὸ τρία μέρη: τὴν *αὐλήν*, εἰς τὴν ὁποίαν εἰσήρχετό τις διὰ *θύρας δικλίδος* ἀπὸ τὴν κυρίαν κατοικίαν· τὸ *δῶμα* καὶ τὸ ὄπισθεν τοῦ δώματος διαμέρισμα, τὸ προωρισμένον διὰ τὴν στενὴν οἰκιακὴν ζωήν, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο *θάλαμος*, βραδύτερον δὲ *γυναικωνίτης*. Εἰς τὴν αὐλὴν ὑπῆρχον τὰ διαμερίσματα τοῦ νοικοκυριοῦ, δηλαδὴ αἱ ἀποθῆκαι διὰ τὰ τρόφιμα καὶ ἄλλα, τὰ δωμάτια ὕπνου διὰ τοὺς δούλους, οἱ στάβλοι διὰ τὰ ἄλογα καὶ τὰ προωρισμένα πρὸς σφαγὴν κτήνη. Εἰς τὸ δῶμα ἔφερε διὰ τοῦ προδόμου ἡ ἐκ κιόνων στοά, ἡ ὁποία ἐλέγετο *αἴθουσα δώματος*. Τὸ δῶμα περιελάμβανε τὴν αἴθουσαν τῶν ἀνδρῶν, τὸ λεγόμενον *μέγαρον*, τὸ σπουδαιότερον τμῆμα τοῦ ἀνακτόρου, τὸ ἰδιαίτερον δωμάτιον τῶν γυναικῶν, τὸν νυμφικὸν θάλαμον καὶ τὰ δωμάτια, τὰ ὁποῖα ἦσαν ὁπλοφυλάκιον καὶ θησαυροφυλάκιον.

Μεταβαίνοντες ἐκ τῶν κατοικιῶν τῶν προϊστορικῶν καὶ ὁμηρικῶν χρόνων εἰς τὰς κατοικίας τῶν Ἑλλήνων τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι περὶ τῆς κυρίως ἑλληνικῆς οἰκίας δυσκόλως δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν ἀκριβῆ ἰδέαν, διότι σχετικὰ μνημεῖα ἐκ τῶν κλασσικῶν χρόνων δὲν διεσώθησαν, ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ Βιτρουβίου περιγραφὴ τῆς οἰκίας ἀναφέρεται εἰς ἐξαιρετικῶς μεγάλα καὶ πολυτελῆ κτισματα, καὶ δὴ τῶν τελευταίων ἑλληνιστικῶν χρόνων. Τὸ παρατιθέμενον ἐν πίνακι σχέδιον μᾶς δεικνύει τὴν κάτοψιν τῆς κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Βιτρουβίου ἑλληνικῆς οἰκίας: Α εἶναι τὸ μικρὸν θυρωρεῖον ἢ πυλών, Β τὸ περιστύλιον, δηλαδὴ ἡ ὑπὸ κιόνων περιβαλλομένη αὐλή, C ἡ ἀνοικτὴ αἴθουσα, προστάς, παραστὰς ἢ παστάς ἑκατέρωθεν τῆς ὁποίας εὑρίσκονται ἀφ' ἑνὸς τὸ ὑπνοδωμάτιον τοῦ οἰκοδεσπότου, θάλαμος D, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ ἀμφιθάλαμος Ε, ὁ ὁποῖος ἴσως εἶναι τὸ ὑπνοδωμάτιον τῶν θυγατέρων. Ὄπισθεν εὑρίσκονται μεγαλύτεροι χῶροι διὰ τὰς ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς οἰκοδεσποίνης ἐργαζομένας ὑπηρετρίας (G), ἐνῷ περὶ τὴν αὐλὴν εὑρίσκονται καὶ ἄλλα δωμάτια, χρησιμεύοντα διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ οἴκου, ὡς ἀποθῆκαι τροφίμων κλπ. (Η), ἐκ τῶν ὁποίων μερικὰ ἐκβάλλοντα εἰς τὸν δρόμον ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσουν ὡς ἐργαστήρια. Ὄπισθεν τῆς οἰκίας, ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως τοῦ οἰκοπέδου ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ καὶ κῆπος. Τὴν αὐλὴν ἐκόσμει συνήθως βωμὸς ὁρατὸς ἐξ ὅλων τῶν πλευρῶν, ἀφιερωμένος εἰς τὸν Ἕρκειον Δία, τὸν ἀνώτατον προστάτην τῆς οἰκίας, εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ὅμως διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα συνεκοινώνουν μὲ τὴν περιστύλιον αὐλὴν (4 καὶ 5, εὑρίσκοντο τὰ ἱερὰ τῶν πατρῴων θεῶν. Ἀλλὰ καὶ αἱ οἰκίαι αἱ ὁποῖαι ἀνεκαλύφθησαν ἐν Δήλῳ ἀνήκουν εἰς τὸν Β' αἰῶνα καὶ δὲν δυνάμεθα ἐξ αὐτῶν νὰ σχηματίσωμεν ἀκριβῆ ἰδέαν περὶ τῆς κοινῆς ἑλληνικῆς οἰκίας τοῦ Ε' καὶ Δ' αἰῶνος. Ὅπως δὲ ἐκ τῆς παρατιθεμένης ἐν πίνακι εἰκόνος φαίνεται, ὁμοιάζουν εἰς τὸ γενικὸν διάγραμμα πρὸς τὰς οἰκίας τῶν ὁμηρικῶν ἀνάκτων μᾶλλον καὶ δὲν ἐκπροσωποῦν τὸν κοινὸν τύπον τῆς κατοικίας. Ἐξ ἄλλου, εἰς τὸν περιωρισμένον χῶρον τῆς Ἑλλάδος ἐγκατεστάθησαν πολλοὶ διαφορετικοὶ λαοί, φέροντες τὸ κοινὸν ὄνομα Ἕλληνες, καὶ ἀπέκτησαν διαφορετικὰς συνηθείας καὶ διαφορετικὰ αἰσθήματα, ἀναλόγως τῶν ὀρεινῶν ἢ πεδινῶν ἢ παραλίων μερῶν, εἰς τὰ ὁποῖα κατῴκουν. Συνεπῶς, ὀφείλομεν νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ μέρος ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κυρίως ἐκπροσωπεῖ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Εἶναι δὲ τοῦτο ἡ Ἀττική, καὶ ἰδίως αἱ Ἀθῆναι. Ἐκ τῆς Ἀττικῆς, ὅπως ἐμφανίζεται εἰς τὴν περίοδον ἀπὸ τῶν περσικῶν πολέμων μέχρι τῆς μακεδονικῆς ἀκμῆς, θὰ ἀντλήσωμεν ἐν γένει τὰς εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι θὰ μᾶς δώσουν τὴν καλυτέραν ἰδέαν περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Αἱ ἰδιωτικαὶ οἰκίαι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων κατὰ κανόνα ἦσαν μικραὶ καὶ ἀπέριττοι καὶ ἐκτίζοντο μέχρι τῶν μέσων τοῦ Γ' αἰῶνος ἐκ πλίνθων—δι' ὃ καὶ δὲν διεσώθησαν λείψανα αὐτῶν—, ὅπως τοῦτο φαίνεται ἀπὸ τὰς τιμάς, αἱ ὁποῖαι ἐπληρώνοντο διὰ μίαν οἰκίαν. Οὕτω ἡ περιουσία τοῦ Σωκράτους, ὅπως ἔλεγεν ὁ ἴδιος, συνίστατο ἀπὸ πέντε μνᾶς, (500 χρυσᾶς δραχμάς), εἰς τὰς ὁποίας συνυπελογίζετο καὶ ἡ ἀξία τῆς οἰκίας του. Οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχον ἀνάγκην μεγάλης οἰκίας, διότι διήρχοντο ὁλόκληρον τὴν ἡμέραν των εἰς τὰς παλαίστρας, εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὰ δικαστήρια, ὅλαι δὲ αἱ ἐργασίαι ἐγίνοντο ἀπὸ τοὺς δούλους. Ὑπῆρχον, βέβαια, καὶ μεγαλύτεραι καὶ πολυτελέστεραι οἰκίαι, ὅπως ἡ οἰκία τοῦ Καλλία, αἱ οἰκίαι ὅμως αὗται ἀπετέλουν σπανίας ἐξαιρέσεις. Ἀλλὰ καὶ βραδύτερον, ὅταν εἰς τὴν ζωὴν τῶν Ἑλλήνων ἐπεκράτησε μεγαλυτέρα χλιδή, αὕτη ἐξεδηλώθη εἰς τὰς ἐξοχικὰς κατοικίας τῶν πλουσίων καὶ ὄχι ἐντὸς τῶν πόλεων, ὅπου ὁ περιωρισμένος χῶρος καὶ ὁ συνωστισμὸς τῶν οἰκιῶν εἰς τοὺς στενοὺς δρομίσκους δὲν ἐπέτρεπον τὴν ἀνέγερσιν μεγάλων οἰκοδομῶν.

Γέννησις, ἀνατροφὴ καὶ ἐκπαίδευσις τῶν τέκνων. Ὡς κύριον σκοπὸν τοῦ γάμου οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν τὴν παιδοποιίαν, καὶ διὰ τοῦτο εὐχαὶ καὶ θυσίαι ἐγίνοντο πρὸς τὰς ἐφόρους τοῦ γάμου θεάς, καὶ ἰδίως πρὸς τὴν Εἰλείθυιαν, τὴν Ἀρτέμιδα, τὴν Ἥραν Τελείαν καὶ τὰς Νύμφας. Ὅταν ἐγεννᾶτο τὸ παιδίον, ἔλουον αὐτὸ πρῶτον καὶ τὸ ἤλειφον δι' ἐλαίου. Ἐσυνήθιζον δὲ νὰ κρεμοῦν εἰς τὴν θύραν τῆς οἰκίας εἰς ἔνδειξιν χαρᾶς, ἐὰν μὲν τὸ γεννηθὲν ἦτο ἄρρεν, στέφανον ἐλαίας, ἐὰν δὲ ἦτο θῆλυ, ἔρια. Μετὰ τὸν τοκετὸν τὴν πέμπτην ἢ ἑβδόμην ἡμέραν ἡ μαῖα ἢ ἄλλη ἐκτελέσασα καθήκοντα μαίας γυνή, βαστάζουσα τὸ παιδίον καὶ ἀνημμένας λαμπάδας, τὸ ἐγύριζε περὶ τὴν καίουσαν ἑστίαν, ἐξ οὗ ἡ τελετὴ αὕτη ὠνομάσθη *ἀμφιδρόμια*. Τὴν δεκάτην ἡμέραν ἐγίνετο ἐπισημοτέρα τελετή, καθ' ἣν οἱ γονεῖς, ἰδίως ὁ πατὴρ παρουσίᾳ πολλῶν προσκεκλημένων ἔδιδε τὸ ὄνομα εἰς τὸ παιδίον. Ἦτο δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο ἢ τὸ τοῦ πρὸς πατρὸς πάππου ἢ τὸ τοῦ πατρὸς ἢ συγγενοῦς ἢ θεοῦ τινος ἢ ἥρωος, ὁ ὁποῖος ἐθεωρεῖτο προστάτης τοῦ παιδός. Τὸ βρέφος δὲν ἐθήλαζε μόνον γάλα ἐκ τῆς μητρὸς ἢ τῆς τίτθης, ἀλλ' ἐτρέφετο καὶ διὰ πυκνοτέρας τροφῆς, τὴν ὁποίαν ἐμάσα πρῶτον ἡ τίτθη.

Τὰ μικρὰ παιδία διὰ νὰ διασκεδάζουν ἔπαιζον μὲ κόρας ἢ κούρους, χρωματιστὲς κοῦκλες ἀπὸ πηλόν, ἢ διαφόρους παιδιάς, ὡς τὸν *στρόβιλον* (σβοῦραν), τὸν καὶ κῶνον λεγόμενον, τὴν *μηλολόνθην*, (χρυσόμυιγα, τὴν ὁποίαν ἔδενον μὲ κλωστὴν ἀπὸ τὸν πόδα καὶ τὴν ἄφηνον εἰς τὸν ἀέρα), τὴν *χαλκὴν μυῖαν* (τυφλόμυιγα) κλπ. Πρὸς σωφρονισμὸν τῶν ἀτάκτων παιδίων ἔπλαττον οἱ ἀρχαῖοι καὶ διηγοῦντο φοβεροὺς μύθους, ὡς τὸν τῆς Ἀκκοῦς, τῆς Μορμοῦς, τῆς Γοργοῦς, τῆς Λαμίας—τῆς Λάμιας τῶν νεωτέρων παραμυθιῶν—, τῆς Ἐμπούσης καὶ τοῦ Ἐφιάλτου, ἐκάλουν δὲ αὐτὰ *ἐκφόβητρα*, *μορμολύκεια* καὶ *βρικέλους*.

Παιδεία. Μέχρι τοῦ ἕκτου ἔτους αἱ μητέρες καὶ αἱ τροφοὶ ἀνέτρεφον τὰ παιδία καὶ ἐφρόντιζον δι' αὐτά, ἀπὸ δὲ τοῦ ἕκτου ἔτους ἤρχιζεν ἡ παιδεία τῶν ἀρρένων καὶ τῶν θηλέων. Καὶ τὰ μὲν θήλεα ἐπαιδεύοντο ἐν τῷ οἴκῳ ὑπὸ γυναικῶν· τὰ δὲ ἄρρενα ἔξω μέχρι τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας ὑπὸ παιδαγωγῶν καὶ ὡς τοιοῦτοι ἐχρησίμευον οἱ καλύτεροι τῶν δούλων. Ἔργον τοῦ παιδαγωγοῦ ἦτο νὰ διδάσκῃ τὸ παιδίον καλοὺς τρόπους. Τὰ γράμματα καὶ τὰ ἄλλα μαθήματα τῶν παίδων ἦσαν ἔργον καὶ φροντὶς ἰδιαιτέρων διδασκάλων. Τὰ γράμματα συνίσταντο εἰς ἀνάγνωσιν, γραφὴν καὶ ἀριθμητικήν, ἄλλα δὲ μαθήματα ἦσαν ἡ μουσικὴ καὶ ἡ γυμναστική. Οἱ ἀρχαῖοι ἔγραφον δι' ὀξέος ὀργάνου *στύλου* ἢ *γραφείου*, ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ἢ μετάλλου, ἐπὶ *πίνακος* ἢ *πινακίου*, λεγομένου καὶ *γραμματίου*, ἀλειμμένου μὲ κηρόν, εἰς τὸν ὁποῖον προσετίθετο καὶ ἄλλη οὐσία, διὰ νὰ γίνεται ὁ πίναξ σκληρότερος καὶ νὰ διατηροῦνται τὰ γραφόμενα. Πολλοὶ δὲ πίνακες ἐδιπλώνοντο ἐν εἴδει βιβλίου καὶ ἐλέγοντο *πολύπτυχοι δέλτοι*. Μετεχειρίζοντο δὲ οἱ ἀρχαῖοι ὡς χάρτην διὰ νὰ γράφουν καὶ τὸν φλοιὸν τοῦ ἐξ Αἰγύπτου παπύρου καταλλήλως παρεσκευασμένον, ὁ ὁποῖος ἐλέγετο *βύβλος*, καὶ τὰ δέρματα αἰγοπροβάτων, τὰ ὁποῖα ἐκάλουν *διφθέρας*. Αἱ κάλλισται καὶ λεπτότεραι τῶν διφθερῶν κατεσκευάζοντο βραδύτερον ἐν Περγάμῳ ἐπὶ Εὐμένους Β' (157 π. Χ.), ἐξ οὗ καὶ ὠνομάσθησαν *περγαμηναί*. Τὸ *μέλαν* (ἡ μελάνη), διὰ τοῦ ὁποίου ἔγραφον, κατεσκευάζετο ἐκ στερεᾶς οὐσίας διὰ τριβῆς, ὁ καλὸς δὲ πάπυρος δὲν ἀπερρόφει τὸ μέλαν, διὸ καὶ ἠδύναντο νὰ ἀποξέσουν τὰ γράμματα καὶ νὰ γράψουν ἄλλα.

Τὴν μουσικήν, ἡ ὁποία ἀπετέλει τὸ δεύτερον μέρος τῆς παιδείας, ἐδιδάσκοντο οἱ παῖδες περὶ τὴν ἡλικίαν τῶν δεκατριῶν ἐτῶν, ὄχι ὥς τι χρήσιμον, ἀλλὰ χάριν ψυχαγωγίας καὶ ὡς εὐχάριστον ἐνασχόλησιν. Μουσικὰ ὄργανα ἦσαν ἡ *λύρα*, ἡ *κιθάρα*, οἱ *αὐλοί*, ἡ *σῦριγξ*, διάφορα *κρόταλα*, *τύμπανα* καὶ *σεῖστρα*.

Ἡ λύρα καὶ ἡ κιθάρα ἦσαν τὰ κατ' ἐξοχὴν ἁρμόζοντα εἰς τοὺς ἐλευθέρους ὄργανα. Τὰ δύο ταῦτα μουσικὰ ὄργανα δὲν διέφερον πολὺ ἀπ' ἀλλήλων, ὑπῆρχον δὲ αὐτῶν διάφορα εἴδη. Καὶ ἄλλα μὲν ἐπαίζοντο ὑπὸ καθημένου, εἰς ἄλλα δὲ ὁ παίζων ἵστατο ὄρθιος, μετεχειρίζετο δὲ πρὸς κροῦσιν καὶ πλῆκτρον. Ἐκτὸς τῆς λύρας καὶ τῆς κιθάρας καὶ ἄλλα ἔγχορδα ὄργανα, εἰσαχθέντα ἐξ Ἀνατολῆς, ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὅπως ἡ *ἅρπα*, ἣν ἔκρουον μὲ τὴν δεξιὰν χεῖρα ἄνευ πλήκτρου, καὶ ἡ *βάρβιτος*, μὲ ὀλιγωτέρας χορδάς, παιζομένη μὲ τὴν χεῖρα καὶ μὲ τὸ πλῆκτρον. Ἡ σῦριγξ ἀπετελεῖτο ἀπὸ πολλὰ τεμάχια καλάμου συνδεδεμένα, τὸ ἓν ὀλίγον μικρότερον τοῦ ἄλλου.

Οἱ Ἕλληνες ἀπέδιδον ἐπίσης μεγάλην σημασίαν εἰς τὸν ἀθλητισμόν, σκοπὸς τοῦ ὁποίου ἦτο, εἰς μὲν τὰς δωρικὰς πολιτείας καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Σπάρτην, ἡ ἐπίρρωσις τῶν σωματικῶν δυνάμεων διὰ τῶν γυμναστικῶν ἀσκήσεων, εἰς δὲ τὰς ἰωνικὰς πολιτείας, καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἡ εὔρυθμος καὶ καλλίμορφος διάπλασις τοῦ σώματος. Τὸν ἀθλητισμόν, ἐν χρήσει ὄντα ἐν Ἑλλάδι ἐκ παλαιοτάτων χρόνων, ἐτελειοποίησαν ὁ Λυκοῦργος καὶ ὁ Σόλων.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐγυμνάζοντο οἱ Ἕλληνες ἐν ὑπαίθρῳ, ὕστερον δὲ ἱδρύθησαν πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀξιόλογα ἱδρύματα, τὰ ἐπονομασθέντα *γυμνάσια*, διότι οἱ ἐν αὐτοῖς ἀσκούμενοι ἠσκοῦντο γυμνοί. Κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Βιτρουβίου, τὸ γυμνάσιον ἦτο τετράγωνον ἢ ἐπίμηκες ὀρθογώνιον μὲ περίμετρον δύο σταδίων ἢ 370 μέτρων· ἑκάστη τῶν πλευρῶν αὐτοῦ ἀπετελεῖτο ἐκ μιᾶς στοᾶς, πλὴν τῆς πρὸς μεσημβρίαν, ἔνθα ὑπῆρχον δύο στοαί, εἰς τὰς ὁποίας ἦτο τὸ *ἐφηβεῖον*, ὅπου ἐγυμνάζοντο οἱ ἔφηβοι. Δεξιὰ τούτου ἦτο τὸ *κωρύκειον*, ὅπου ἐγυμνάζοντο μετὰ κωρύκων, δηλαδὴ σάκκων πεπληρωμένων ἄμμου, καὶ συνεχόμενον πρὸς τοῦτο ἦτο τὸ *κονιστήριον* καὶ τὸ *ψυχρὸν λουτρόν*. Ἀριστερὰ εὑρίσκετο τὸ *ἐλαιοθέσιον*, ὅπου ἠλείφοντο οἱ ἀγωνιζόμενοι, καὶ παρ' αὐτὸ ὁ *ψυκτήριος* οἶκος καὶ ἄλλα. Εἰς ἄλλας στοὰς περιείχετο *ἐξέδρα*, τόπος εὐρύχωρος μετὰ ἑδρῶν, ὅπου φιλόσοφοι, ῥήτορες καὶ ἄλλοι λόγιοι συνήρχοντο καὶ συνωμίλουν. Πλὴν τῶν γυμνασίων ὑπῆρχον καὶ αἱ *παλαῖστραι*, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἰδιωτικαί, διευθυνόμεναι ὑπὸ τοῦ *παιδοτρίβου*, ἐνῷ τὰ γυμνάσια ἦσαν δημόσιοι χῶροι συντηρούμενοι ὑπὸ τοῦ δημοσίου.

Εἰς κάθε ἑλληνικὴν πόλιν ἱδρύετο γυμνάσιον, τὸ ὁποῖον ἐκοσμεῖτο ὑπὸ τῆς πόλεως δι' ἀγαλμάτων, ἀνδριάντων κλπ. Ἐν Ἀθήναις ὑπῆρχον πολλὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ γυμνάσια, ὧν ὀνομαστότερα ἦσαν ἐκ τῶν παλαιοτέρων τὸ Λύκειον, τὸ Κυνόσαργες, ἡ Ἀκαδήμεια, κατόπιν τὸ Πτολεμαίιον, ἱδρυθὲν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου Φιλαδέλφου, καὶ βραδύτερον τὸ λαμπρὸν γυμνάσιον τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ ἄλλα, καθὼς καὶ πολλαὶ παλαῖστραι. Τὸ διδακτικὸν προσωπικὸν τῶν γυμνασίων καὶ παλαιστρῶν συνίστατο ἐκ τῶν *γυμναστῶν* καὶ *παιδοτριβῶν*· καὶ οἱ μὲν γυμνασταὶ ἐδίδασκον τοὺς νέους θεωρητικῶς τὴν γυμναστικήν, οἱ δὲ παιδοτρίβαι πρακτικῶς. Ἔφοροι καὶ ἄρχοντες ἦσαν οἱ *σωφρονισταί*—ἐν Ἀθήναις εἷς ἐξ ἑκάστης φυλῆς—ἐπὶ κεφαλῆς δὲ αὐτῶν ὁ γυμνασίαρχος.

Τὰ σπουδαιότερα ἀγωνίσματα ἦσαν: 1) Ὁ *δρόμος*. Οὗτος προὐτάσσετο τῶν ἄλλων ἄθλων εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ ἐτελεῖτο εἰς τόπον κατάλληλον πρὸς δρόμον, ὅστις ἐλέγετο *στάδιον*, διότι εἶχεν ὡρισμένον μῆκος ἑνὸς σταδίου. Ἦτο δὲ ὁ δρόμος ἀρχαιοτάτη ἄσκησις τῶν Ἑλλήνων, ἀφοῦ ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου, θεωρουμένη ὑπ' αὐτοῦ ἀπαραίτητος, ὡς ἐνισχύουσα τοὺς μυῶνας τῶν κνημῶν καὶ τοὺς πνεύμονας καὶ προπαρασκευάζουσα διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ πολέμου. Ἀναλόγως τῆς διανυομένης ἀποστάσεως διεκρίνοντο: ὁ ἁπλοῦς δρόμος *(στάδιον)*, ὁ διπλοῦς *(δίαυλος)*, ὁ ἵππειος δρόμος καὶ ὁ δρόμος διαρκείας, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ ἀγωνιζόμενος ὤφειλε νὰ διατρέξῃ δωδεκάκις τὸ στάδιον καὶ ὁ ὁποῖος ἐλέγετο *δόλιχος*. Πλὴν τούτων ὑπῆρχε καὶ ὁ *ὁπλίτης* δρόμος, ἀγώνισμα τὸ ὁποῖον ἐξετέλουν ἐν πλήρει πανοπλίᾳ, καὶ τέλος ἡ λαμπαδηφορία, ἣν ἠγωνίζοντο τὴν νύκτα πεζοὶ ἢ ἔφιπποι κρατοῦντες εἰς τὴν χεῖρα ἀνημμένην λαμπάδα· ἐνίκα ὁ φθάνων πρῶτος εἰς τὸ τέρμα μὲ ἄσβεστον τὴν λαμπάδα. 2) Τὸ *ἅλμα*. Ἦτο καὶ τοῦτο ἐκ παλαιοτάτων χρόνων γνωστὸν εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὅπως φαίνεται ἐκ τῆς «Ὀδυσσείας», ὅπου ἀναφέρονται ἀγωνιζόμενοι αὐτὸ οἱ Φαίακες. Πολλάκις οἱ ἀγωνιζόμενοι εἰς τὸ ἅλμα ἐκράτουν